

ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Issn: 1309-9302 <http://sobiad.odu.edu.tr>
Cilt: 3 Sayı: 5 Haziran 2012

MİTOLOJİK ETİMOLOJİSİNDEN HAREKETLE GİTAR ÜZERİNE BİR KÖKEN ANALİZİ

“AN ORIGIN ANALYSE OF GUITAR WITH REFERENCE TO ITS
MYTHOLOGICAL ETYMOLOGY”

Banu MUSTAN DÖNMEZ*

Savaş Burak ÖZKAN**

Özet

Bu çalışmada, *gitarın* Yunan mitolojisi kaynaklı etimolojisi ve Hint-Ari dillerindeki fonetik benzerlikler taşıyan diğer telli çalgılar ailesi üyeleriyle karşılaştırılması aracılığıyla, bir köken analizi yapılması hedeflenmiştir. Çalışmada öncelikle gitarın kısa bir tarihçesi verilmiştir. Amaç, bu tarihçe içerisinde çalgının geçirdiği evreleri inceleyerek, etimolojisinden elde edilmiş olan bulguları sağlamlaştırmaktır. İspanyol halk çalgısı olarak bilinen klasik gitarın tarihsel serüveninin Antik Yunan'a dayandığı ve Arapların İspanya'daki hâkimiyeti ile bu topraklara yerleştiği ve bazı telli çalgıların atası olduğu saptanmıştır.

Ardından, çalgının ismini Delphi yakınlarındaki bir dağa veren mitolojik bir kral olan *Kithairon*'dan aldığı ve *kithairon* isminin zamanla *kitre*, *kitharra*, *kithar* ve *guitar* şeklinde anıldığı saptanmıştır. Bu etimolojik kökenin, Farsça'da hem 'tel', hem de 'telli bir çalgı' anlamına geçen *tar* sözcüğün de kökenini oluşturduğu, bu çalışmada saptanmıştır. Hem gitarın, hem de *tarın* "8" biçimindeki gövdesi, bu iki çalgının ortak kökeni hakkında önemli bir ipucu vermektedir.

Anahtar Kelimeler: Kithairon, Gitar, Tar, Etimoloji, Mitoloji.

Abstract

In this study, making an origin analyses of *guitar* was intended by means of its etymology which originated from Greek mythology and by means of comparing with stringed instruments of other Aryan languages family which have fonetic similarity to guitar. First of all, a short historical evolution of guitar was handled. It's aim is sthrengthening the evidence which acquired from its etymology via investigating the stage of guitar in its history. It is confirmed that historical

* Yrd. Doç. Dr., İnönü Üniversitesi, Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, Müzik Bölümü, Öğretim Üyesi

** İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Müzikoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi.

development of classic guitar have begun from Antique Greek and after dominioning of Arabs in Spain, it has settled this area and it is an ancestor of some string instruments and known as a Spanish folk instrument.

Than, it is stated that this instruments name arises from a mythological king *Kithairon* who gave his name to the mountain that is near The Delphi Temple and *Kithairon*'s name have transformationed to *kitre*, *kitharra*, *kithar* and *guitar* in process of time. It also stated that this etymological origin (*Kithairon*) constitutes the origins of *tar* word which means both 'string' and 'stringed instrument' in Persian language. The "8" shaped bodies of *guitar* and *tar* confirm this theory.

Keywords: Kithairon, Guitar, Tar, Etymology, Mythology.

Giriş

"Ural Dağlarından Azor Adalarına, İzlanda'dan Hindistan'a kadar uzanan bir alana yayılmış bulunan Hint-Avrupa dilleri, üstünde en çok inceleme yapılmış olan dil ailesidir" (Z. Kıran-A. Kıran, 2006: 37). Avrupa'dan İslamiyet öncesi Anadolu'ya, İran'dan Hindistan'a kadar olan bu geniş coğrafya, yalnızca ortak gramer yapısı yönüyle değil, ortak sözcük dağarı yönüyle de önemlidir. Farsça ve İngilizcedeki ortak kökenli sözcüklerden örnek vererek bu durumu gösterelim: 'Yeni' anlamındaki *new* (İng) ve *nev* (Fars) (Sarı, 1990: 889); 'iki' anlamındaki *two* (İng) ve *du* (Fars) (Sarı, 1990: 341); 'oldukça' anlamındaki *higly* (İng) ve *hayli* (Fars) (Sarı, 1990: 302), ya da Latince bilge anlamındaki 'sophus'tan türeyen (Kabağağaç-Alova, 1995: 561) ve Arapça'ya *sofu* ve Farsça'ya *sufi* olarak geçen sözcük ve burada sayamayacağımız birçok örnek, bu durumun bir kanıtıdır.

Doğal olarak aynı ortaklık, 'müzik' anlamındaki *music* (İng) ve *musiki* (Fars.) (Sarı, 1990: 557) ve bazı çalgılar için de geçerlidir. Bu çalışmada, bu düşünceden yola çıkılarak kanıtlanmaya çalışılan temel hipotez, Orta Doğu ve Kafkaslarda içinde *tar* adı geçen telli çalgılarla (*tar*, *dutar*, *setar*, *sitar* vb.), Batı'daki gitarla fonetik benzerlik içinde olan sözcüklerin (*kithara*, *cithara*, *kithairon*), Hint-Ari dil ailesine mensup olan ve Yunan mitolojisinden kaynaklanan ortak bir etimolojiye sahip olduklarıdır. Özellikle *tar* ve *gitar* için konuşulacak olursa bu iki çalgı, yalnızca etimolojik köken ortaklığından kaynaklanan fonetik benzerlikleri nedeni ile değil, aynı zamanda kadınsı "8" biçimindeki tekneleri nedeni ile de kökensel ortaklıkları açısından belirli ipuçları vermektedir. Bu biçim, yalnızca gitar için değil, başta keman olmak üzere bazı Avrupa çalgıları için de geçerlidir.

1.1. Gitarın Tarihsel Evrimine Genel Bir Bakış

Milyonlarca yıllık evrim sürecine paralel olarak, müziksel davranışlar açısından da evrilen insanlığın ilk çalgı üretimi, üst paleolitik dönemde edindiği alet yapma yetisine bağlı olarak, kemikten üretmiş olduğu flütlerdir. Almanya'da Geissenklösterle Mağarası'nda bulunan, 36.000 yıl önceki üst Paleolitik Dönem'e ait olduğu radyokarbon yöntemiyle kesinleştirilen ve bugüne kadarki insanın

ürettiği kesinlik kazanmış ilk çalgı olduğu düşünülen ayı kemiğinden yapılmış flüt, bu durumun çarpıcı bir örneğidir (Konej ve Turk, 2000: 235-236).

Telli çalgılara sonraki aşamalarda geçilmiştir. Burada, telli çalgıların doğuşuna ilişkin Antik Yunan mitini anımsamak gerekir: Antik Yunan mitolojisinde telli çalgıların icadı Hermes'e bağlanır. Hermes, Apollon'un sığırlarını çalar ve bir mağaranın içine saklanır. Apollon'un sığırlarını bulana ödül vereceğini duyurması üzerine bir gurup *satyr*¹, sığırları aramaya koyulur. Arkadya'daki bir mağara önünde çok güzel müzik sesleri duyan ve oraya yaklaşan *satyr*ler, duydukları büyülü sesin etkisiyle mağaraya yaklaşır ve Hermes'i bulurlar. Hermes'in bir kaplumbağanın içini boşaltarak, kabuğunun üzerini inek derisi ile kapladığını ve ineğin ince bağırsaklarından yaptığı telleri alete yerleştirdiğini ve müzik ürettiğini görürler (Graves, 2004: 69). Bu mit, ilk telli çalgının kaplumbağa kabuğu, inek derisi ve ince bağırsaklarından yapıldığı konusunda bizlere bir ipucu vermektedir. Ayrıca bu mitin diğer önemli noktası da, Hermes'in mağarada yaşarken bu çalgıyı üretmesidir. Gerçekten de arkeoloji ve uygarlık tarihi disiplinlerine göre hem diğer aletleri, hem de müzik aletlerini üreten ilk insan, mağarada yaşamaya başlamış olan Orta ve Üst Paleolitik Dönem insanıdır.

Mitolojik nitelikli açıklamalardan gerçek bulgulara dönmek gerekirse, gitarın kökenine ilişkin ilk kaynak olarak, günümüzden 3300 yıl öncesine ait Anadolu medeniyeti olan Hititlerin telli çalgılarından biri gösterilmektedir. Summerfield, "...Mısır'da perdesiz ve Hitit taş kabartmalarında (M.Ö.1700-1400) bugünkü gitar şekline çok benzeyen (8 şeklinde) telli ve perdeli sazlara rastlandığını" söylemektedir (1982: 10). Halen Ankara Arkeoloji Müzesi'nde "Gitar Çalan Adam" adıyla sergilenen bu heykelin, hangi telli çalgılar ailesinin atası olduğu konusunda kesin bir yorum yapmak, bilimsel açıdan oldukça zor görünmektedir (Bkz. Şekil 1).

Şekil 1: "Gitar Çalan Adam", Ankara Arkeoloji Müzesi, Hitit Dönemi. <http://www.ancient-anatolia.blogspot.com>

Organologlar, birçok çalgı gibi gitarın da Orta Doğu ve Mezopotamya'ya ilişkin bir kökeni olduğunu düşünürler: Summerfield, gitarın evrimsellik süreci itibarıyla rebap, tanbur, ud gibi Anadolu, İran ve Arap sazlarından etkilenerek

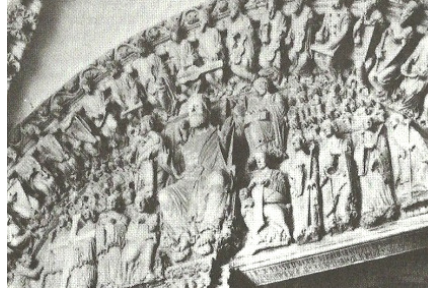
¹ Pan ve Dionysos Tanrılarına ait erkek yoldaşlar.

oluşturduğunu ileri sürmüştür (1982: 10). Aynı şekilde Elmas da, gitara benzer çalgıların Mısırlılardan Eski Yunanlılara ve Romalılarına, nihayet VIII. ve IX. yüzyıllarda Arapların İspanyaya girmeleri ile Avrupa'ya ulaştığı belirtmektedir (Elmas, 2003: 13).

“VIII. ve IX. yüzyıllarda İspanya'yı fetheden Araplar buralarda pek çok açıdan etkili olmuşlardır. Ortaçağ döneminde Arapların düşünsel olarak Avrupalılardan daha gelişmiş olmaları sonucu İspanya'ya birçok yenilik gelmiştir. Müziksel açıdan değerlendirildiğinde; bu dönemde İspanya'da Arap hükümdarlarının katkısıyla gitar müzik okulları açılmış, diğer Müslüman ülkelerden gitarcular getirtilmiştir. Lavta çalgısı Araplar tarafından geliştirilmiş ve perdeleme sistemi bulunmuştur” (Bilge, 1996: 2).

“Gitar benzer enstrümanlar XII. ve XIII. yüzyılda Fransa ve İspanya katedrallerindeki kabartmalarda görülmektedir” (Elmas, 2003: 13). Bunlardan biri, şekil 2'deki gibidir.

Şekil 2: İspanya'da bulunan Santiago de Compostela Katedrali'nin Batı yüzü, 12. Yüzyıl eseri (Elmas, 2003: 14).

“Bu kabartmalarla paralel olarak XII. ve XIII. yüzyıllarda Avrupa'da, XIV. yüzyıldaki 'lavta'nın esası olacak olan *guitarra morisca* ve *guitarra latina* adlı iki ayrı enstrüman tipi görülür” (Elmas, 2003: 14). Şekil 3'teki sol tarafta bulunan ve sekiz şeklinde olan *guitarra latina* Latin orijinli; sağ tarafta bulunan ve armut biçiminde olan *guitarra morisca* ise Arap orijinlidir. Bu durum, *guitarra latina* adı verilen Latin kökenli orijinal gitarın, bugün de kullanıldığı gibi 8 biçiminde olduğunu göstermektedir.

Şekil 3: Sol tarafta *Guitarra Latina*, sağ tarafta *Guitarra Morisca* görülmektedir: “Yaklaşık 1260 yılına ait bu örnek İspanya'da 'Cantigas de Santa Maria' adlı elyazması şarkı koleksiyonlarından günümüze ulaşmıştır” (Uluocak, 2011: 24).

“XVI. yüzyılda gitar gurubu çalgıları altı çift telli idi ve “vihuela” denirdi... İspanyollar Arap kültürünü protesto amacıyla, udun yarım küre şeklindeki gövdesini değiştirmişler ve bugünkü modern gitar şekline benzer hale getirmişlerdir” (Noad, 1974a: 12-15) (Bkz. Şekil 4).

Şekil 4: “1536 yılında, gitar tarihinin ilk yazılı örneği olarak kabul edilen İspanyol besteci Luis Milan’ın (1500-1561) “El Maestro” adlı kitabının kapağında, Orpheus’un elinde gitarın atası olarak kabul edilen vihuela görülmektedir” (Uluocak, 2011: 65).

“XVII. yüzyıl sonları ve XVIII. yüzyıl başlarında vihuelanın devamı diyebileceğimiz “Barok gitar” şekillenmiştir” (Noad, 1974b: 4). “XVII. yüzyıl ortalarında ise “Romantik gitar” şekillenmiştir” (Noad, 1974c: 6). Gitarın son klasik şekli XVIII. yüzyılın ikinci yarısında ünlü İspanyol gitar yapımcısı Antonio Torres (1817-1892) tarafından yapılmış ve standartlaştırılmıştır.

1.2. Gitar Sözcüğünün Mitolojik Etimolojisi

Bilindiği gibi Yunan mitolojisi, Batı dünyasının son derece arkaik sözlü kültürel mirasıdır. Dolayısıyla köken bilgisine girebilmek adına, *gitar* sözcüğünün Yunan mitolojisindeki bazı yer ve kahraman isimlerinden kaynaklanan etimolojisi üzerinde durularak, bu çalgının Batı kültürüne ilişkin kökeni ve algılanışı açığa çıkarılmalıdır.

Avrupa dilleri, kökünü Antik Yunan ve Roma kültürünün oluşturduğu bir akrabalığa sahiptir. Bu nedenle, aşağıda da ele alınacağı üzere gitarın Antik Yunan mitolojisinden kaynaklanan etimolojisi, tüm Avrupa ülkelerinde hemen hemen aynıdır. Dolayısıyla gitarın dünya dillerindeki isimlerinin İspanyolca *guitarra*, Fransızca *guitarre*, Almanca *gitarre*, İngilizce *guitar* ve İtalyanca *chitarra* olduğunu görmekteyiz. Farklı Avrupa ülkelerine ait bu fonetik yakınlıklar, çalgı olarak gitarın ve etimolojik kökeninin Batıya ait olduğunu göstermektedir.

“Birçok müzik sözlüğü ve ansiklopedisine göre *gitar* kelimesi Yunanca *Kithara* sözcüğünden gelmektedir. Kelimenin kökeni her ne kadar *kithara*’ya dayansa da gitar ve *kithara* birbirine benzemeyen çalgılardır. Çünkü *kithara* bir tür lirdir. Gitar ya da lavtada olduğu gibi bir sapı yoktur” (Madriguera, 1993: 21-22). *Kithara*’nın bir lir türü olduğunu West de doğrular. West, Antik Yunan çalgılarından *kitharayı*, ‘lirgiller’, ‘arpgiller’ ve ‘lutgiller’ olarak üçe ayırmış olduğu telli çalgılar ailesi içinden lirgillere dâhil etmektedir (2005: 49-50). Ancak

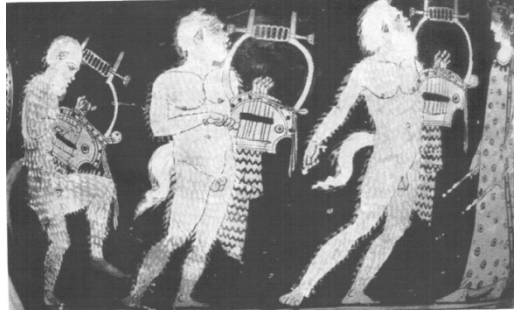
sonradan anlam kayması olmuş ve o günün lrigiller ailesi üyesi olan *kithara*, bugünkü lutgillerin bir üyesi olan çağdaş gitara adını vermiştir. *Lir*, kehanet Tanrısı Apollon'a atfedilmekteydi. Dolayısıyla *lir*, *kithara* ile benzer bir çalgıydı ve isim ve anlam olarak onun yerine kullanılmaktaydı (Apollon-lir ilişkisiyle ilgili olarak bkz. şekil 6).

Şekil 5: Apollon ve simgesi *Kitharanın* yer aldığı M.Ö. 4. yy. Antik Yunan parasının ön ve arka yüzü: <http://www.numismaticmythology.com/GreekMythology.aspx>

Birçok mitolog gibi Grimal de, gitar sözcüğünün kökeniyle ilgili benzer bir görüşe sahiptir: “Gitar sözcüğünün *Kithara*'dan, *Kithara*'nın da 'Plataia' kralı *Kithairon*'dan geldiği sanılmaktadır. *Kithairon* “adını yakınlarda bir dağa verdi” (1997: 390). Gerçekten de *Kithairon*'un bir dağ olduğu ve *Bakkhalar*²'in ayinlerini *Kithairon* Dağı'nın vadilerinde sürdürdükleri, Euripides'in *Bakkhalar* adlı tragedyası tarafından da doğrulanmaktadır. Başka bir deyişle *Kithairon* Dağı etekleri, Dionysos ayinlerinin gerçekleştirildiği önemli merkezlerden biridir (Euripides, 1944: 7). Euripides'in özellikle *Bakkhalar* adlı yapıtındaki ve Yunan yaşamına ait özellikle Delos ve Delphi Tapınakları'nda düzenlenen festivallerdeki *Bakkhantik* ritüeller içindeki *kithara* performansı, West tarafından da doğrulanmaktadır (West, 2005: 376). West'in Antik Yunan tabaklarından çalışmasına aldığı bulgular içinde, *Bakkha* ritüelleri için Dionysos *satyr*lerinin kullandığı Trakya *kitharaları* yer almaktadır (bkz şekil 7).

Şekil 6: “Ellerinde Trakya *Kitharalarıyla Satyr*ler korusu, geç Atina tabağı” (West, 2005: 218).

Mitoloji ansiklopedileri de, *Kithairon* Dağı eteklerinin Dionysos ayinlerine sahne olduğunu aktarmaktadır (Larousse Ency. of Mythology, 1966: 109). Bu dağın, aynı zamanda Tebe Şehri yakınındaki Delphi tapınağıyla da ilgisi

² Bakkhalar, yeryüzünün en eski dinlerinden olan Bakkhos dininin müdavimleri idi. Bakkhos, şarap tanrısı Dionysos'un diğer bir adı olup, bu dinin müdavimleri, şarabın verdiği esrlikle ayinlerini sürdürdüler.

bulunmaktadır. Delphi tapınağı, kâhinlerin bulunduğu bir geleceği görme merkezidir. Bilindiği gibi kehanet Apollon'a atfedildiği gibi, kısmen de Dionysos'a atfedilen bir özelliktir. Bunu Tanrı Dionysos'un diğer bir adı olan Bakkhos'un anlamından görmekteyiz; Bakkhos, Yunan dilinde 'söyleyen' 'bildiren' anlamına gelir (Euripides, 1944: 8). Bu anlam, kehanete ait özellikleri içermektedir. Dionysos dininin temsilcileri olan Bakkhaların, ayinlerini *Kithairon* Dağı'nın eteklerinde yürütmesi ve *Kithairon* Dağı'nın Tebe Şehri yakınındaki kehanet merkezi olan Delphi tapınağıyla aynı bölgede olması, *Kithairon* ve diğer *lir*lerin icracılarına kehanet (bilicilik) özellikleri yüklediğinin göstergesidir (bkz. Şekil 7).

Şekil 7: *Kithairon* Dağı'nın Yunanistan haritası üzerinde, Tebai Krallığının güneyinde, Korint boğazının girişinde ve Atina yakınlarındaki konumu.

<http://www.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/84/Kithairon/120Kithairon>

Şekil 8: Kırmızı figürlü Atina Vazolarından birinin üzerinde yer alan *kithara* çalgısı (Boardman, 2002: 107).

Gerek katedraller üzerindeki, gerek Kırmızı figürlü Atina vazolarındaki *lir* ve *kithara* çalan figürlerin Tanrı Apollon dışında kadınlara da atfediliyor olması, rastlantı değildir (Bkz. Şekil 10). Bu durum, bu çalgının genelde Musa³lardan üçü olan Terpsikhore, Erato ve Kalliope'ye atfedilmiş olmasından kaynaklanıyor olabilir. Musa Tepsikhore dansçı-şair; Erato korist şair, Kalliope destan şairidir.

³ Yunan mitolojisinde, bugünkü müzik sözcüğünün etimolojik kökeninin kendisine dayandığı, müziğin oluşumunu sağlayan ilham perileri olan dokuz kız kardeş.

Bu Musalar, gerek kırmızı figürlü Antik Yunan vazolarında, gerekse Roma heykellerinde ellerinde *lir* veya *kithara* ile resmedilmişlerdir.

Şekil 9: Soldaki resim 13. yüzyıla ait, şu an Reims Katedrali'nde bulunan gitar çalan taçlı kadın figürü; sağdaki resim 14. yüzyıla ait, şu an Cologne Katedral'inde bulunan gitar çalan melek figürü (Grunfeld, F. 1969: 18-19).

1.2. Gitar Sözcüğüyle Fonetik Benzerlikler Taşıyan Diğer Telli Çalgılar Ailesi Üyeleri: *Tar*, *Dutar*, *Setar*, *Sitar* ve Diğerleri

Dünyanın farklı coğrafyalarında Hint-Ari dil ailesine mensup birçok kültür içinde, *gitar* sözcüğüne fonetik olarak benzeyen telli çalgı isimleri ile karşılaşmaktayız. Bunlardan bazıları, tıpkı Hint çalgısı *sitar* örneğinde olduğu gibi, Batı kültürüyle sonradan iletişime geçilerek icat edilmiş telli çalgılardır. Ancak gitar sözcüğüne fonetik olarak benzeyen diğer çalgıların isimleri ve fiziksel görünüşleri, aşağıda ele alınacağı gibidir. Bu çalgılar Kafkasya, Azerbaycan, İran, Türkistan ve Hindistan gibi ülkelere aittir ve çoğu günümüzde de varlığını sürdürmektedir.

Bu bağlamda vurgulanması gereken öncelikle şudur: Doğu ve Batı dünyasının müzik sistemleri birbirine benzememektedir. Doğu dünyasında tek sesli geleneğin bir ürünü olan ve ezgisel kalıpları temsil eden makamsal/modal gelenek ön planda iken, Batı dünyasında ezgisel kalıpları temsil eden modlar hemen hemen majör ve minör olarak iki ana guruba indirgenmiştir. Dolayısıyla Batı insanı, oluşturmuş olduğu çok sesliliği sağlayan armonik sisteme; Doğu insanı ise tek sesli geleneğin bir ürünü olan modalite sistemine uygun çalgılar üretmiştir.

Bu durum telliler için de geçerlidir. Bu, şu anlama geçmektedir: Doğu dünyası çalgılarının isimleri *dutar*, *setar* ya da *tarda* olduğu gibi *gitar*la fonetik bir benzerliğe sahip olsa da, bu çalgılar aslında farklı geleneklere adapte edildiği için, Batı'da armonik/çok sesli, Doğuda ise modal/tek sesli kültüre uygun bir anatomiyile üretilmekte ve çıktığı gelenekle koşut olarak icra edilmektedir. Bu nedenle aşağıda sıralayacağımız Doğu tellilerinin müzik sistemleri ve tınıları ile gitar arasında, telli çalgılar gurubu üyeleri olmaları dışında büyük bir paralellik beklemek yanlış olur.

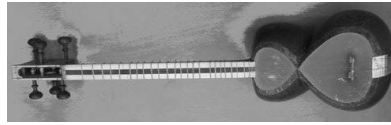
Tar, *dutar*, *setar* ve *sitar*ın kökeni Kafkaslar, Orta ve Uzak Doğu bölgelerdir. Doğu dünyasına ait bu telliler, aslında gitarla karşılaştırıldığında, birbirleriyle daha sıkı bir ilinti içindedir. Bunu, bu çalgıların birçoğunun *bağlama* ve *buziki* ailesiyle olan ortaklığından da anlamaktayız. Dolayısıyla *gitar* ve *tar* ibarelerindeki ortak fonetik benzerliğin, Hint-Ari dil ailesi kökenli geniş bir inter-kültürel dilsel ortaklığın ürünü olduğunu görmekteyiz.

Tar sözcüğü ile ilgili birçok iddia, bu sözcüğün Türkçe kökenli olduğunu düşündürür. Ancak bu sözcüğün orijini, Hint-Ari dillerine mensup Farsça' ya dayanmaktadır. Açın'a göre, "*Tar* tel anlamına gelmektedir" (Açın, 1994:113). "Teller, sayısına göre 2 *Dutar*, 3 *Sitar*, 4 *Dartar*, 5 *Pençtar*, 6 *Şestar* gibi adlar alır" (Aktüze, 2004: 578). *Du* (iki), *si* (3), *dar* (4), *penç* (5) gibi sayı isimlerinin Farsça olduğu bilinir; bu nedenle bu isimlerle birlikte kullanılan *tar* sözcüğünün de Farsça olması durumu oldukça tutarlıdır. Dolayısıyla *tar* sözcüğünün orijini Ural-Altay dil gurubuna dâhil olan Türk dilinden değil, Hint-Ari dil gurubuna dâhil olan Yunan ve Fars dillerinden kaynaklanmaktadır. *Tar* sözcüğünün Hint-Ari dil gurubuna ait farklı versiyonlarını içeren *kithar*, *kithara*, *sitar* gibi kullanımları ise, çalgının etimolojisinin Batıya ait olduğunu düşündürür ki bu konunun detayına, 'Gitar Sözcüğünün Mitolojik Etimolojisi' adındaki alt başlıkta değinildi.

1.2.1.Tar

Çalgı, Özbek tarafından şu şekilde tanımlanır; "*Tar* Azerbaycan, Özbekistan, İran, Gürcistan ve Türkistan'ın bazı bölgeleri ile Anadolu'da Kars ili çevresinde yaygın olarak kullanılan eski ve köklü bir çalgıdır" (Özbek, 1998:176). *Tar*ın gitarla olan etimolojik ve fonetik akrabalığının yanı sıra, biri büyük diğeri küçük iki çanaklı sekiz biçimindeki gövdesi de, biçimsel anlamdaki akrabalığını göstermesi açısından önemlidir (bkz. Şekil 11).

Şekil 10: *Tar*ın görünümü: <http://www.centropersopolis.com/sobre-iran/artecultura/musica/instrumentos>

1.2.2.Dutar

Aktüze *dutar*ı, "Farsça iki telli anlamına geçer, Özbekistan ve Türkmenistan'da ipek ya da metal telli (mi-sol), bağırsaktan yapılmış, 15 perdeli, uzunca saplı, 1 m.yi aşan boyda lavta biçimli tahta gövdeli telli çalgı" olarak tanımlar (Aktüze, 2004: 165). Farsçada *du* iki, *tar* tel anlamına geçtiğine göre, bu çalgı Türkçeye 'çift telli' olarak çevrilir. *Çift telli* diye bir Türk çalgısı da vardır ve hem *çift telli*, hem de *dutar*, bağlama ailesine dâhildir ve aynı anatomik yapıya sahiptir (bkz. Şekil 12).

Şekil 11: Dutarın Görünümü <http://evrenselmuzik.net/urunler.html>

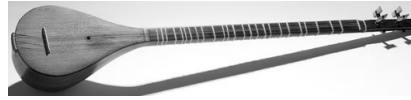

Dombra - Dutar

1.2.3. Setar

Çalgı, Özbek tarafından “Bağlama ailesinden üç telli bir halk çalgısı, üç telli *ırızva*” olarak tanımlanmıştır (Özbek, 1998: 165). *Setar* sözcüğü, ‘üçtelli’ ifadesinin Farsçadaki karşılığıdır. Çalışmanın başında da vurgulandığı üzere Farsçada ‘si’ üç, ‘tar’ ise tel anlamına geçmektedir. Say ise, “İran’da yaygın olarak kullanılan geleneksel telli çalgı. Hindistan”da yer alan *sitar* ile benzerlik gösterir” (Say, 2005: 307) ifadesini kullanır (Bkz. 13).

Şekil 12: İran çalgısı setarın görünümü: <http://www.brendanmurphy.com.au/>

1.2.4. Sitar

“Hindistan’da kullanılan, uzun ve kalın saplı, gövdesi armut biçiminde olan geleneksel telli çalgı. Mızrapla çalınır. Sapında perde bağları olan 122 santim uzunluğundaki *sitarın* günümüzdeki örnekleri 5 tellidir ve telleri do-fa-sol-do1-do seslerine düzenlenir. Sapın altında ayrıca çok sayıda “titreşim teli” bulunur. Geleneksel Hint müziğinin “Raga” olarak nitelenen makam sistemine göre bestelenen eserlerde kullanılan bu çalgının Hindistan’a XIII. yüzyılda İran’dan geldiği tahmin edilmektedir. Çalgı aslında Fars kaynaklıdır ve adı Farsça se-tar : “3 tel” sözcüğünden türemiştir” (Say, 2005: 329). Gerçekten de coğrafi konum itibariyle birbiriyle dip dibe iki ülke olan İran’a ait *setar* ve Hindistan’a ait *sitar* arasındaki bu fonetik ve anatomik benzerlik rastlantı değil, bölgesel yakınlıktan kaynaklanan zorunlu bir kültürel etkileşimin ürünüdür (bkz. Şekil 14).

Şekil 13: Sitar’ın görünümü, http://www.rajmusicals.com/product_info.phpproducts_id=1165

SONUÇ

Bu çalışmada, *gitar* sözcüğünün mitolojik etimolojisi ve bu çalgıyla fonetik ilintisi olan diğer çalgılardan yola çıkılarak, bir köken analizi yapılmaya çalışılmıştır. Batı kültüründeki birçok sözcüğün etimolojik kökeninin Yunan mitolojisine dayandığı bilinmektedir. Aynı durum *gitar* sözcüğü için de geçerlidir. *Gitar* adının, Atina yakınlarındaki mitolojik bir kraldan adını alan *Kithairon* adlı bir dağdan geldiği ve bu dağın eteklerinde *Bakkhantik* ritüellerin sürdürüldüğü ve çalgının bu ritüellerde de kullanıldığı; çalgıyı aynı zamanda kendisine kehanetin atfedildiği *Apollon*'un da çaldığı; ancak lirciller ailesine ait bu çalgının, zamanla bugünkü lutgillere ait olan modern gitara adını verdiği saptandı.

Ayrıca *gitar* sözcüğüyle fonetik bir yakınlığa sahip olan *kithara*, *sitar*, *setar*, *dutar* ve *tar* gibi tüm diğer çalgıların, Hint-Ari dil ailesi içinde birbirine yakın bir anlama sahip olduğunu görmekteyiz. Hint-Ari dil ailesindeki bu fonetik benzerlik, *tar* ve *tel* sözcüklerinin eş anlamlı olarak kullanılmasına yol açmıştır. Ancak bu anlamı Hint-Ari dünyasına kazandıran da yine *Kithairon* sözcüğünün Yunan mitolojisinden kaynaklanan derin anlamıdır. Ayrıca *gitar* ve *tar* çalgılarının 8 biçimindeki kadın vücudunu andıran tekneleri, bu çalgıların Latin dünyasına ait kökensel ortaklığının da bir kanıtıdır. Lutgillere ait bu biçimsel gelenek, Batı dünyasında başta keman olmak üzere bazı telli çalgılarda da görülmektedir.

KAYNAKÇA

- AÇIN, Cafer (1994). *Organoloji, Enstrüman Bilimi*, İstanbul: Yenidoğan Basımevi.
- AKTÜZE, İrkin (2004). *Müziği Anlamak*, İstanbul: Pan Yayıncılık.
- ARDLEY, Neil (1995). *Görsel Kitaplar-Müzik*, Verona: Mandodori Basımevi.
- BİLGE, Ender (1996). *Rönesans Döneminde Gitar*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- BOARDMAN, Joan (2002). *Kırmızı Figürlü Atina Vazoları*, İstanbul: Homer Kitabevi.
- EURIPIDES (1944). *Bakkhalar*, Çev. Sebahattin Eyuboğlu, Ankara: Maarif Matbaası.
- ELMAS, Yıldız (2003). *Sorularla Gitar*, İstanbul: Pan Yayıncılık.
- GRAVES, Robert (2004). *Yunan Mitleri*, Çev. Uğur Akpur, İstanbul: Say Yayınları.
- GRIMAL, Pierre (1997). *Mitoloji Sözlüğü*, Çev. Sevgi Tamgüç, İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- GRUNFELD, Frederic V. (1969). *The Art and Times of the Guitar*, New York: Collier McMillan.
- KABAAĞAÇ, Sina-Alova, Erdal (1995). *Latince-Türkçe Sözlük*, İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- KANNECİ, Ahmet (2005). *Türk Bestecilerinin Solo Gitar Sonatlarının Gitar Eğitimine Katkıları Yönünden İncelenmesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- KIRAN, Zeynel-KIRAN, Ayşe (2006). *Dilbilime Giriş*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- KUNEJ, Drago; TURK, Ivan (2000) "New Perspectives on the Beginning of Music: Archeological and Musicological Analysis of a Middle Paleolithic Bone "Flute", *The Origins of Music*, ed. by. N. Wallin, B. Merker, S. Brown, London: The Mit Press. s. 235-268.
- LAROUSSE *Encyclopedia of Mythology* (1966), Ed. Felix Guirand, Tr. A. D. Ames, London: Paul Hamlyn Limited.
- MADRIGUERA, E. F. (1993). *The Hispanization of the Guitar: From The Guitarra Latina to the Guitarra Espanola*, Dissertation of Doctor of Philosophy in Humanites, Dallas: The University of Texas.
- MİMAROĞLU, İlhan (2006). *Müzik Tarihi*, İstanbul: Varlık Yayınları.

- NOAD, Frederick (1974a). *The Renaissance Guitar*, New York: Ariel Music Publications.
- NOAD, Frederick (1974b). *The Baroque Guitar*, New York: Ariel Music Publications.
- NOAD, Frederick (1974c). *The Classical Guitar*, New York: Ariel Music Publications.
- NOAD, Frederick (1974d). *The Romantic Guitar*, New York: Ariel Music Publications.
- ÖGEL, Bahattin (2000). *Türk Kültür Tarihine Giriş*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ÖZBEK, Mehmet (1998). *Türk Halk Müziği El Kitabı (Terimler Sözlüğü) Cilt I*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- SARI, Mevlüt (1990). *Turkish-English-Arabic-Persian Sözlük*, İstanbul: Gonca Yayınevi.
- SAY, Ahmet (2005). *Müzik Ansiklopedisi*, Ankara: Müzik Ansiklopedisi Yayınları.
- SUMERFIELD, J. Maurice (2002). *The Classical Guitar Its Evolution and Its Players*, New York: Ashley Mark Publishing Company.
- TAMAY, Tekçam (2007). *Arkeoloji Sözlüğü*, İstanbul: Alfa Yayınları.
- ULUOCAK, Soner (2011). *Klasik Gitar Tarihi-I*, İstanbul: Doruk Yayıncılık.
- WEST, Martin Litchfield (2005). *Ancient Greek Music*, Oxford-New York: Oxford University Press.

İNTERNET (Erişim Tarihi: 28-10-2011)

- <http://www.ancient-anatolia.blogspot.com>
- <http://www.brendanmurphy.com.au/>
- <http://www.centropersopolis.com/sobre-iran/artecultura/musica/instrumentos>
- <http://www.evrenselmuzik.net/urunler.html>
- <http://www.numismaticmythology.com/GreekMythology.aspx>
- http://www.rajmusicals.com/product_info.phpproducts_id=1165
- <http://www.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/8/84/Kithairon.png/120Kithairon>